

Stanisław Dziekoński

Podmioty realizujące wychowawcze posłannictwo Kościoła w nauczaniu Piusa XII

Studia Theologica Varsaviensia 40/2, 47-65

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. STANISŁAW DZIEKOŃSKI

PODMIOTY REALIZUJĄCE WYCHOWAWCZE POSŁANNICTWO KOŚCIOŁA W NAUCZANIU PIUSA XII

Temat wychowawczego posłannictwa Kościoła był podejmowany wielokrotnie w literaturze teologiczno – pedagogicznej. Rozpatrywano między innymi kwestię podmiotów realizujących to posłannictwo. Niniejsze opracowanie będzie próbą udzielenia odpowiedzi na pytanie: kto jest, według Piusa XII, odpowiedzialny za podjęcie działań wychowawczych spoczywających na Kościele. Uwzględnienie nauki tego papieża wydaje się być ważne, ponieważ powraca w niej często tematyka chrześcijańskiego wychowania, która w porównaniu z przedsoborowymi wypowiedziami Nauczycielskiego Urzędu Kościoła otrzymuje nowe ujęcie¹.

Opracowania z zakresu teologii pastoralnej wskazują, że aż do Soboru Watykańskiego II realizacja wychowawczej funkcji Kościoła spoczywała głównie na hierarchii. Wyrazem tego może być przekonanie, że w Kościele jest tylko jeden apostołat, realizowany bezpośrednio przez biskupów i kapłanów lub pośrednio przez ludzi świeckich. Takie ujęcie zostaje przedstawione w eklezjalnym modelu: hierarchia jako Kościół nauczający oraz wierni świeccy jako Kościół słuchający. Jakkolwiek w wieku XIX i pierwszej połowie XX powstało dużo ruchów religijnych i kościelnych, to ich rola sprowadzała się do wypełniania poleceń hierarchów². W związku z tym nasuwa się pytanie: na ile nauczanie Piusa XII jest wyrazem zakreślonego modelu?

¹ Zob. S. Dziekoński, *Wychowanie w nauczaniu Kościoła. Od XIX w. do Soboru Watykańskiego II*, Warszawa 2000, s. 32.

² Zob. A. Skowronek, *Teologia laikatu w ujęciu pastoralnym*, „W Drodze” 6(1989) 190, s. 29-30.

1. DUCHOWNI I OSOBY ZAKONNE

Nauka o Kościele, zarówno przedsoborowa, jak i prezentowana na Soborze Watykańskim II oraz rozwijana współcześnie, wyraźnie oddziela od siebie osoby duchowne i zakonne. Do pierwszych zalicza się tych, którzy przyjęli sakrament święceń kapłańskich, przy czym pierwszoplanową rolę mają tutaj do spełnienia papież i pozostali biskupi, których pomocnikami są kapłani i diakoni³. Osoby zakonne są z kolei wezwane do postępowania według rad ewangelicznych, które może podjąć każdy ochrzczony, ale w sposób bardziej pełny, zdecydowany i doskonały są one praktykowane w życiu zakonnym⁴. Wskazując na specyfikę ich posłannictwa zauważa się równocześnie, iż są one włączone w dzieło zbawcze Kościoła, realizowane również w wychowaniu. We współczesnej nauce Kościoła wyraźnie podkreśla się, że misja wychowania przynależy jednym i drugim. Zapytajmy więc, jak Pius XII ukazuje wychowawczą misję papieża i biskupów, kapłanów i osób zakonnych?

1.1. Papież i biskupi

W wypowiedziach Piusa XII prawo Kościoła do wychowania rozciąga się przede wszystkim na hierarchów Kościoła. Jest jedną z najważniejszych misji papieża. Przekonanie to znajduje swoje potwierdzenie w następującej papieskiej wypowiedzi: *Czy (...) ta Nasza Stolica nie jest przede wszystkim Katedrą? Czy nauczanie nie jest naszym pierwszym urzędem? Czy Boży Nauczyciel i Założyciel Kościoła nie pozostawił Piotrowi i Apostołom podstawowego polecenia: nauczajcie i czynicie uczniów*⁵. Nie dziwi się, że – zdaniem Piusa XII – kwestie związane z nauczaniem i wychowaniem powinny być rozwiązywane jedynie w świetle nauki papieża. Jedynie bowiem zasady wychowania podawane przez Stolicę Apostolską zabezpieczają dobre funkcjonowanie rodziny, Kościoła i państwa⁶. Tylko pouczenia

³ Zob. E. Florkowski, *Wprowadzenie do Konstytucji dogmatycznej o Kościele*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 1967, wyd. III, s. 97-99.

⁴ Zob. B. Dąbrowski, *Wprowadzenie do Dekretu o przystosowanej odnowie życia zakonnego*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekrety, deklaracje*, dz. cyt., s. 258-259.

⁵ Pius XII, *Alokucja All'Unione cattolica italiana dell'insegnamento secondario*, 04.09.1949, w: *Insegnamenti Pontifici* (odtąd skrót IP), s. 500.

⁶ Zob. Pius XII, List apostolski *Le sujet qu'ont choisi*, 27.07.1946, w: IP, s. 456-457.

Ojca Świętego pozwalają kształtować wychowanków ku dobremu wypełnianiu przyszłych obowiązków. Przyczyniają do zachowania prawdziwych skarbów wiary i patriotyzmu⁷.

Realizacja wychowawczego posłannictwa Kościoła spoczywa także na wszystkich biskupach⁸, którzy, podobnie jak papież, mają nauczać i strzec doktryny katolickiej oraz czuwać nad przestrzeganiem prawa do wychowania, które przysługuje Kościołowi, rodzinie i państwu. Powinni to czynić z dużą odpowiedzialnością, zawsze pamiętając, że jest to ich pasterski obowiązek wobec powierzonych im „owiec”. Biskupi mają również zatroszczyć się o rozwój instytucji katolickich oraz zabezpieczenie ich religijnego i wyznaniowego charakteru⁹.

Kościół zatem pełni swe wychowawcze posłannictwo przede wszystkim przez posługę papieża i biskupów. Czyni to z polecenia Chrystusa. Taka podstawa wychowawczej funkcji papieża i biskupów nadaje im szczególne uprawnienia w zakresie wychowania, a równocześnie stanowi źródło konkretnych zobowiązań. Koncentrują się one między innymi wokół tworzenia i prawidłowej realizacji programu wychowawczego, który ma być oparty na nauce Chrystusa i Kościoła. Papież i biskupi są również odpowiedzialni za wychowanie prowadzone przez inne instytucje i środowiska z natury przeznaczone do pełnienia funkcji wychowawczej. Wśród wielu zadań mają zwrócić uwagę na właściwy dobór nauczycieli i wychowawców, którzy kształtują charakter szkoły i wpływają na wychowanie ucznia.

1.2. Duszpasterze

Przedłużeniem pasterskiej posługi biskupa są proboszczowie, wspomagani pracą wikariuszy. Są powołani do realizacji przysługującej biskupowi funkcji nauczania, uświęcania i kierowania. Troska o parafię może być powierzona także innym kapłanom, którzy posiadając władzę i uprawnienia proboszczowskie, kierują pracą parafialną¹⁰.

⁷ Zob. Pius XII, List apostolski *La consacrazione del tempio*, 01.04.1959, w: IP, s. 866.

⁸ Zob. Pius XII, *Alokucja All'Unione cattolica italiana dell'insegnamento secondario*, dz. cyt., s. 500.

⁹ Zob. Pius XII, *List do Sekretariatu Stanu*, 31.12.1954, w: IP, s. 712-714.

¹⁰ Zob. E. Sztafrowski, *Lud Boży w strukturze Kościoła*, AK 76(1984) 450, s. 219-220.

Kapłani, podobnie jak biskupi, są wezwani do realizacji wychowawczego posłannictwa Kościoła. Właśnie przez nich – przypominał papież – Kościół wypełniał swe wychowawcze posłannictwo w pierwszych wiekach chrześcijaństwa, w średniowieczu, a także w epoce oświecenia, kiedy zakładał pierwsze szkoły publiczne oraz na ziemiach objętych misjami. Ich rola jest istotna również współcześnie, kiedy należy poświęcić szczególną uwagę wychowaniu dzieci i młodzieży, którzy nie otrzymali odpowiedniego wychowania¹¹. Przez duszpasterzy papież wypełnia swe pierwsze zadanie nauczania i wychowania ludzkości¹². Zatem pełnienie urzędu kapłańskiego jest integralnie związane z nauczaniem i wychowaniem. W ten sposób kapłani stają się współpracownikami Boga i Kościoła¹³. *Nie może być inaczej w nowym ustanowionym przez Chrystusa porządku, który w całości opiera się na relacji ojcostwa Bożego, od którego pochodzi każde inne ojcostwo (...). Tak więc kto jest ojcem, jest tym samym wychowawcą, ponieważ (...) pierwsze prawo do wychowania nie opiera się na innym tytule, jak na ojcostwie*¹⁴.

Pełniąc wychowawczą funkcję, kapłani powinni podjąć każdy wysiłek, aby wszyscy stali się dobrymi chrześcijanami¹⁵. Ich głównym celem, tak jak wszystkich chrześcijan, ma być głoszenie Chrystusa tym, którzy Go jeszcze nie znają, doskonalenie zaś tych, którzy już Go poznali¹⁶. Kapłan powinien służyć pomocą rodzicom, którzy podejmują trud religijnego wychowania dziecka¹⁷. Obecność kapłana jest tu niezbędna, gdyż – jak uzasadniał Pius XII – zabezpiecza on prawidłowe wychowanie¹⁸: *Przy kolebce powinno stać dwóch ojców i nauczycieli, jeden naturalny, a drugi duchowy; a jak dusze za zrzuceniem Opatrzności Bożej nie mogą zbawić się poza Kościołem i bez*

¹¹ Zob. Pius XII, Alokucja *Ai maestri ed agli allievi adulti dei corsi di educazione*, 19.03.1953, w: IP, s. 623.

¹² Zob. Pius XII, Alokucja *Alle madri di famiglie italiane*, 26.10.1941, w: IP, s. 400-401.

¹³ Zob. Pius XII, Alokucja *All'Unione cattolica italiana dell'insegnamento secondario*, 04.09.1949, w: IP, s. 501.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Zob. Pius XII, Alokucja *All'Associazione italiana Maestri cattolici*, 04.11.1955, w: IP, s. 754.

¹⁶ Zob. Pius XII, Przemówienie *La troisième Assemblée générale, ai delegati partecipanti alla terza Assemblea generale dell'Ufficio Internazionale dell'Insegnamento cattolico (O.I.E.C.)*, 14.09.1958, w: IP, s. 865.

¹⁷ Zob. Pius XII, Alokucja *Alle madri di famiglie italiane*, 26.10.1941, w: IP, s. 416.

¹⁸ Zob. Pius XII, Alokucja *Ai novelli sposi*, 15.01.1941, w: IP, s.386; także Alokucja *alle madri di famiglie italiane*, dz. cyt., s. 416.

*posługi kapłanów do tego przeznaczonych przez Sakrament Świąceń, tak zazwyczaj nie mogą wzrastać po chrześcijańsku poza domowym ogniskiem i bez posługi rodziców pobłogosławionych w sakramencie małżeństwa*¹⁹.

Właściwe wychowanie dzieci i młodzieży domaga się także obecności kapłana w murach szkolnych oraz jego współpracy z innymi pracującymi tam wychowawcami. Jego działanie, zdaniem papieża, jest w tym względzie niezwykle pożyteczne. Pełniąc między innymi funkcję kapelana, może on bowiem przyczynić się do odnowy religijnej nie tylko społeczności danej szkoły, lecz także państwa²⁰.

1.3. Osoby zakonne

Realizacja wychowawczego posłannictwa Kościoła spoczywa na osobach zakonnych. *Jak mógłby Kościół realizować w pełni swą misję, w niedawnych czasach i obecnie, bez dzieła wychowawczego, które podejmują miliony zakonników z takim zapalem i miłością*²¹. Życie zakonne, przywdziany habit, ślubowana czystość, nie tylko nie przeszkadzają w pełnieniu misji wychowawczej, ale nawet pomagają. Papież uzasadniał, że habit wyraża religijną skromność, co może być budujące także dla młodzieży. Czystość zaś nie wyobcowuje dusz ze świata, ale wzmacnia siły do podjęcia coraz większych zadań wychowawczych. Również reguły zakonne ułatwiają wypełnianie obowiązków nauczyciela i wychowawcy.

W nauczaniu papieskim wychowawcy zakonni są ukazywani jako osoby wzbudzające zaufanie. Dzięki temu ich szkoły cieszą się dużą popularnością, także wśród osób nie związanych bezpośrednio z Kościołem, czy religią. W wielu państwach, jak zauważał Pius XII, nie można sprostać zapotrzebowaniom na takie szkoły²². Między innymi z tych względów Kościół obejmuje swą szczególną opieką zakonników, których powołaniem jest wychowywanie młodzieży. Czyni to także dlatego, ponieważ od nich zależy zbawienie i rozwój wspólnoty chrześcijańskiej²³. Z tego też względu papież zwracał się

¹⁹ Pius XII, Alokucja *Ai novelli sposi*, dz. cyt., s. 386.

²⁰ Zob. Pius XII, List do Sekretariatu Stanu, dz. cyt., s. 713.

²¹ Pius XII, Alokucja *Alle Religiose insegnanti*, 13.09.1951, w: IP, s. 551.

²² Zob. tamże, s. 556-559.

²³ Zob. Pius XII, List *As. Quod ait*, 15.05.1950, w: IP, s. 518.

do wychowawców zakonnych z apelem: (...) *zajmujcie w Kościele najbardziej zaszczytne miejsce (...) ciągłej formacji nowych pokoleń chrześcijan, aby byli coraz bardziej świadomi swej wiary i gotowi do podjęcia w społeczeństwie wszystkich przynależnych im obowiązków rodzinnych i społecznych*²⁴.

Elementem charakterystycznym wychowawczego dzieła zakonników jest to, że łączą je z miłością do Chrystusa i realizują na różne sposoby. Jednym z nich jest zakładanie i prowadzenie szkół²⁵. Papież życzyłby sobie, *aby szkołom zakładanym i kierowanym przez Instytuty zakonne nie stwarzano gorszych warunków niż państwowym, i by pozostawiono im tę wolność, która jest potrzebna dla ich rozwoju*²⁶. Wyrażał także zadowolenie z faktu, że w prowadzonym przez zakonników nauczaniu i wychowaniu ma miejsce współpraca między nimi a świeckimi katolickimi nauczycielami²⁷.

2. LAIKAT

Drugą grupą podmiotów odpowiedzialnych za realizację wychowawczego posłannictwa Kościoła jest – według Pius XII – laikat. Wśród katolików świeckich odpowiedzialnych za wychowanie, papież wyróżnia przede wszystkim trzy grupy: rodziców chrześcijańskich, nauczycieli i członków Akcji Katolickiej.

2.1. Rodzice chrześcijańscy

Pius XII łączył wychowawczą funkcję rodziców z ówczesną nauką Kościoła, która podkreślała jedyny pierwszorzędny cel małżeństwa, jakim jest zrodzenie potomstwa. Zauważał, że *głównym celem małżeństwa nie jest tylko rodzenie dzieci, ale także wychowywanie ich w bojaźni Bożej i w wierze*²⁸. Akt zawarcia małżeństwa wprowadza więc młodych małżonków w «urząd», który nakłada na nich obo-

²⁴ Pius XII, Alokucja *Ai componenti il Capitolo Generale dei Fratelli delle Scuole Cristiane*, w: IP, s. 779.

²⁵ Zob. Pius XII, Alokucja *Alle Religiose insegnanti*, dz. cyt., s. 551.

²⁶ Tamże, p. 556.

²⁷ Zob. tamże, s. 551.

²⁸ Pius XII, Alokucja *Ai novelli sposi*, 18-3-1942, w: IP, s. 422; Zob. także Alokucja *Ai padri di famiglie francesi*, 18-9-1951, w: IP, s. 571; Orędzie radiowe z okazji Dnia Rodziny we Włoszech, 23-3-1952, w: IP, s. 576.

wiązek wychowania potomstwa²⁹. Przy czym chrześcijańskie wychowanie ma obejmować nie tylko płaszczyznę religijną i moralną, jak można byłoby sądzić z powyższych wypowiedzi, ale również fizyczną i społeczną³⁰. Jednakże nie zmienia to faktu, że zadaniem najważniejszym ma być zawsze religijno – moralna formacja młodego pokolenia, a w szczególności właściwe kształtowanie sumienia³¹.

Pius XII zwracał także uwagę na wielkość i zarazem odpowiedzialność zadania wychowawczego, jakie posiadają rodzice. Wiąże się ono przede wszystkim z naturą dzieła chrześcijańskiego wychowania, które polega na kształtowaniu dusz dzieci przez rodziców³². To zaś jest zadaniem trudnym i odpowiedzialnym, gdyż dusze dzieci są *delikatne, łatwo ulegające zdeformowaniu przez nierozważne działanie lub zdradliwy bodziec*³³. Często zdarza się, że *złoty wpływ lub zawinione niedbalstwo wyciskają na nich, bardziej niż na wosku, niezatarte i złe ślady*³⁴. Stąd też są *szczęśliwe te dzieci, które u kolebki znajdują w matce drugiego anioła stróża dla inspiracji i drogi rozwoju dobra!*³⁵. Od właściwego bowiem spełnienia przez małżonków chrześcijańskich ich obowiązku wychowawczego zależy przyszłość potomstwa³⁶. W rękach rodziców znajduje się w dużej mierze szczęście dzieci, związane z wychowaniem, które dzieci otrzymują w domu, w początkach swego życia³⁷. Toteż chrześcijańscy małżonkowie, zdaniem papieża, powinni myśleć wcześniej o swych wychowawczych obowiązkach³⁸, co wiąże się z koniecznością ich wcześniejszego odpowiedzialnego przygotowania³⁹. Małżonkowie chrześcijańscy mają też stworzyć właściwy „klimat” domu rodzinnego jeszcze przed narodzeniem dziecka. Papież apelował więc do nich: *O ojcowie i matki, których wiara w Chrystusa uświęciła wzajemną miłość, przygotujcie już przed narodzeniem dziecka czystość rodzinnej atmosfery*⁴⁰. Chodzi

²⁹ Zob. Pius XII, Orędzie radiowe z okazji Dnia Matki i Dziecka, 6-1-1957, w: IP, s. 791.

³⁰ Zob. Pius XII, Orędzie radiowe z okazji Dnia Rodziny we Włoszech, dz. cyt., s. 576.

³¹ Zob. tamże, s. 576.

³² Zob. Pius XII, Alokucja *Alle madri italiane*, dz. cyt., s. 402.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

³⁶ Zob. Pius XII, Orędzie radiowe z okazji dnia Matki i Dziecka, dz. cyt., s. 791.

³⁷ Zob. Pius XII, Alokucja *Ai novelli sposi*, 21-6-1939, w: IP, s. 365.

³⁸ Zob. Pius XII, Alokucja *Ai novelli sposi*, 24-1-1940, w: IP, s. 375.

³⁹ Zob. Pius XII, Alokucja *Alle madri italiane*, 26-10-1941, w: IP, s. 402.

⁴⁰ Tamże, s. 404.

o stworzenie takiej atmosfery dla wychowania dziecka, w której jego oczy i jego dusza otworzą się na światło i życie⁴¹. Ma ona wycisnąć dobrą woń Chrystusa na wszystkich staraniach prowadzących do jego moralnego rozwoju⁴². Jego apel stawał się bardziej naglący, gdy dzieci znajdowały się w sytuacji zagrażającej ich rozwojowi: *Pilnujcie dookoła was gromad dzieci, których godne potępienia zaniedbanie naraża na niebezpieczeństwa*⁴³.

Rodzice mają się także zatroszczyć o chrześcijańskie wychowanie dzieci w szkole. Do ich obowiązków należy powierzanie dzieci jedynie nauczycielom godnym zaufania oraz o wspomaganie ich w dziele wychowania⁴⁴. Rodzice powinni równocześnie pamiętać, że najważniejsze jest ich świadectwo życia: *ponad każdym innym słowem będzie miał wartość głos waszych przykładów, w których lustrze ciągle, przez wiele lat, przed ich oczami będzie odbijać się wasze praktyczne życie, w bliskości i opuszczeniu domowego ogniska*⁴⁵. Zauważał następnie: *te przykłady, oni będą analizować i osądzać z nadzwyczajną przenikliwością i bezlitosną bystrością ich młodych spojrzeń*⁴⁶. Rodzice winni być dla swych dzieci wzorem na drodze dobra, światłem wskazującym właściwe postępowanie. Przykład rodziców, dawany poprzez ich prawdziwie chrześcijańskie życie, powinien się utrwalić dzieciom bardzo głęboko, czego oznaką i zarazem sprawdzianem będzie ich dorosłe życie⁴⁷.

Realizacja przez małżonków chrześcijańskich powierzonej im funkcji wychowania wymaga ich wzajemnej współpracy, która w całości ma przenikać i ożywiać życie małżeńskie. Jest ona nie tylko warunkiem skutecznego wychowania. Dzięki niej także sami małżonkowie będą kosztowali tego szczęścia, którego ziarna Boża Opatrzność przygotowała i zasiała w rodzinę chrześcijańską⁴⁸.

Analiza wypowiedzi Piusa XII pod kątem wychowawczej funkcji rodziców pozwala wydobyć kolejny wątek. Chodzi tu o rozpatrywanie tej funkcji w aspekcie ich służby Bogu lub też uczestniczenia we

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże.

⁴³ Pius XII, Alokucja *Ai novelli sposi*, 24-1-1940, dz. cyt., s. 375.

⁴⁴ Zob. Pius XII, Alokucja *Ai novelli sposi*, 19-3-1941, w: IP, s. 387.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Zob. tamże.

⁴⁸ Zob. Pius XII, Alokucja *Ai novelli sposi*, 18-3-1942, w: IP, s. 422.

współpracy z Bogiem. Rodzice, złączeni węzłem małżeńskim, są zobowiązani do wychowania potomstwa dla Boga⁴⁹. Fakt powierzenia dziecka małżonkom chrześcijańskim powinien być dla nich *prawie powtórzeniem tego, co córka faraona powiedziała do matki małego Mojżesza: Weź to dziecko i wychowaj mi je*⁵⁰. Z tego też względu papież napominał chrześcijańskich małżonków: *Opiekujcie się dla Chrystusa, dla Jego Niebieskiego Jeruzalem i dla Matki Kościoła aniołkami, których niebo wam udzieli*⁵¹. Chrześcijańskie wychowywanie potomstwa przez rodziców można więc porównać do służby rodziców pobłogosławionych i zjednoczonych przez sakrament małżeństwa⁵². Ponadto wychowanie to ma zawsze być przeniknięte prawdziwym duchem chrześcijańskim⁵³: *rodzice są zobowiązani do dania potomstwu, wraz ze swoją krwią (...), życia prawdziwie chrześcijańskiego*⁵⁴. Niesie to ze sobą obowiązek wychowania go w życiu duchowym, gdyż *w tej delikatnej duszy pierwsze wrażenia zostawiają mocne ślady*⁵⁵. *Prawo naturalne*⁵⁶ i *przyjęty sakrament małżeństwa*⁵⁷ przyznają rodzicom chrześcijańskim pierwszeństwo w dziele wychowania potomstwa oraz wskazują na niezbywalność i nienaruszalność ich wychowawczego obowiązku.

2.2. Nauczyciele katolicycy

W dziele wychowania znaczące miejsce zajmują też nauczyciele katolicycy, którzy realizując wychowawcze posłannictwo Kościoła podej-

⁴⁹ Zob. Pius XII, Alokucja *Ai novelli sposi*, 31-1-1940, w: IP, s. 376; także Alokucja *Ai novelli sposi*, 15-1-1941, w: IP, s. 386.

⁵⁰ Pius XII, Alokucja *Ai novelli sposi*, 31-1-1940, dz. cyt., s. 376.

⁵¹ Pius XII, Alokucja *Ai novelli sposi*, 15-1-1941, w: IP, s. 386.

⁵² Zob. tamże, s. 386.

⁵³ Zob. Pius XII, Encyklika *Summi Pontificatus*, 20-10-1939, w: IP, s. 370.

⁵⁴ Tamże, s. 404.

⁵⁵ Pius XII, Alokucja *Ai novelli sposi*, 18-3-1942, w: IP, s. 422.

⁵⁶ Zob. Pius XII, Alokucja *Ai novelli sposi*, 15-1-1941, dz. cyt., s. 386; także Alokucja *Alle madri italiane*, 26-10-1941, dz. cyt., s. 405; List do Carla Flory, 28-6-1958, w: IP, s. 846.

⁵⁷ Zob. Pius XII, Alokucja *Ai novelli sposi*, 15-1-1941, w: IP, s. 386; Zob. także Alokucja *Ai novelli sposi*, 18-3-1942, w: IP, s. 422; Alokucja *Ai padri di famiglia francesi*, 18-9-1951, dz. cyt., s. 571; Przemówienie Ojca św. wygłoszone 29 X 1951 do uczestniczek Kongresu Włoskiego Katolickiego Związku Położnych przy współudziale Narodowej Federacji Kolegiów Położniczych, w: *Problemy moralne pożycia małżeńskiego...*, s. 15; Orędzie radiowe z okazji Dnia Rodziny we Włoszech, 23-3-1952, dz. cyt., s. 576; Orędzie radiowe z okazji Dnia Matki i Dziecka, 6-1-1957, dz. cyt., s. 791; Alokucja *Ai novelli sposi*, 15-1-1941, dz. cyt., s. 386.

mują najwyśmienitszą formę apostołatu⁵⁸. Od nich w znacznym stopniu zależy religijna i obywatelska przyszłość narodu, gdyż w oparciu o udzielaną przez nich naukę wychowanek kształtuje dalsze swe życie⁵⁹. Ponadto nauczanie i wychowanie szkolne działają jak największa siła – chociaż prawie niewidzialna, jednak radykalnie zmieniająca człowieka⁶⁰. Stąd na pierwszym miejscu należy zadbać, zdaniem papieża, o dobrze uformowanych nauczycieli: *nawet najlepsze programy przynioszą małą korzyść, jeśli nauczyciel nie dorasta do swego urzędu, i przeciwnie, także w wykazującym braki i niedoskonałym systemie szkolnym dobry nauczyciel może osiągnąć prawie zawsze doskonałe rezultaty*⁶¹.

Nauczyciele są duszą szkoły i od nich zależy jej ukierunkowanie⁶². Dla dobrego spełnienia powierzonej im przez Kościół misji wychowawczej powinni być dobrze uformowani w wymiarze ludzkim, duchowym i moralnym. Formacja ta powinna odbywać się w specjalnie do tego przygotowanych miejscach, *gdzie jest zagwarantowane wychowanie umysłu i serca katolickiego nauczyciela, odpowiadające szczególnym potrzebom szkół katolickich*⁶³. Mają być w pełni chrześcijanami, to znaczy naśladowcami Bożego Mistrza⁶⁴. W przeciwnym bowiem razie *czego mogłyby się nauczyć biedne, małe dziewczynki i chłopcy (...) od nauczycieli, którzy nie nauczają prawdy, którzy nie wskazują drogi, nie znają, a więc nie pokazują drogi, która prowadzi ku prawdziwemu Życiu*⁶⁵. Za syntezę nauczania Piusa XII na temat realizacji wychowawczego posłannictwa Kościoła przez nauczycieli można uznać jego wypowiedź: *Bądźcie pewni, drodzy synowie i córki, że misja katolickiego nauczyciela i nauczycielki uczestniczy, w ścisłym tego słowa znaczeniu, w apostołacie świeckich. Nauczyciel katolicki, który*

⁵⁸ Zob. Pius XII, Alokucja *All'Associazione italiana dei maestri cattolici*, 11.09.1948, w: IP, s. 474.

⁵⁹ Zob. Pius XII, Alokucja *All'Associazione italiana Maestri cattolici*, 04.11.1955, w: IP, s. 743.

⁶⁰ Zob. Pius XII, Alokucja *Alla Associazione dei Maestri Cattolici di Baviera*, 31.12.1956, w: IP, s. 787.

⁶¹ Pius XII, Alokucja *All'Associazione italiana dei maestri cattolici*, 11.09.1948, dz. cyt., s. 475.

⁶² Zob. Pius XII, Alokucja *Alla Associazione dei Maestri Cattolici di Baviera*, 31.12.1956, dz. cyt., s. 787.

⁶³ Pius XII, List apostolski do biskupów niemieckich *De Glück – und Segenswunsche*, 12.02.1955, w: IP, s. 715.

⁶⁴ Zob. Pius XII, Alokucja *All'Associazione italiana Maestri cattolici*, 04.11.1955, dz. cyt., s. 746-748.

⁶⁵ Tamże, s. 746.

okazuje najwyższą dla swego powołania kompetencję i poświęcenie, który równocześnie posiada głęboką wiarę katolicką i daje jej świadectwo wobec młodzieży mu powierzonej (...), dla Chrystusa i Kościoła spełnia misję, która jest największym apostołatem świeckich. To odnosi się do nauczycieli katolickich, którzy nauczają w szkołach katolickich, ale jeszcze bardziej do tych, którzy nauczają w szkołach niekatolickich⁶⁶.

2.3. Członkowie Akcji Katolickiej

Członkowie Akcji Katolickiej są wezwani do zajęcia miejsca obok hierarchów Kościoła i czynnego włączenia się w dzieło wychowania. Jest to bardzo subtelna i „święta” misja, służąca dobru Kościoła i Ojczyzny⁶⁷. Pius XII dostrzegł, że coraz więcej jej członków włączyło się w wychowawczą pracę Instytutów katolickich. Ich wychowawcza praca jest szczególnie potrzebna, kiedy państwo łamie prawa wychowawcze Kościoła, rodziny i szkoły. Tworzone przez Akcję Katolicką instytuty powinni być miejscami, gdzie zasady życia chrześcijańskiego będą wszystkim znane i przestrzegane. Jest to szczególnie ważne dla Kościoła, który w instytutach opartych na chrześcijańskiej koncepcji nauczania i wychowania dostrzega gwarancję pomyślności państwa i Kościoła⁶⁸.

Członkowie Akcji Katolickiej mają pilnie analizować nowe zjawiska w zakresie życia społecznego i kulturalnego, które niejednokrotnie istotnie oddziałują na proces wychowawczy. Wśród nich papież dostrzegł szybki rozwój telewizji, która może czynić dużo dobrego, ale równocześnie przynosić wiele zła. Toteż głównym zadaniem w tym zakresie, spoczywającym na Akcji Katolickiej, ma być troska o wprowadzenie takich ustaw, które gwarantowałyby powstrzymanie się od emitowania programów deprawujących człowieka i przyczyniających się do rozkładu społeczeństwa. Należy zadbać, przypominał Pius XII, aby telewizja nie tylko prezentowała programy nie budzące zastrzeżeń od strony moralnej, ale by stała się miejscem prawdziwie chrześcijańskiego wychowa-

⁶⁶ Pius XII, Orędzie *Sie schicken sich an*, 05.08.1957, w: IP, s. 821.

⁶⁷ Zob. Pius XII, Alokucja *Alle Delegate della Giovent femminile italiana di Azione Cattolica*, 30.12.1953, w: IP, s. 664.

⁶⁸ Zob. Pius XII, Przemówienie *Il Nostro paterno*, alle partecipanti al Convegno Nazionale delle Religiose Assistenti delle Associazioni parrocchiali ed interne della Giovent Femminile di Azione Cattolica Italiana, 03.01.1958, w: IP, s. 834-835.

nia⁶⁹. Z całości wypowiedzi papieża na temat roli członków Akcji Katolickiej w dziele wychowawczym Kościoła wynika, że prowadzone przez nich dzieło posiada dla Kościoła ogromną wartość. Szczególnie jest ono ważne współcześnie, kiedy młodzież ulega demoralizacji, między innymi z tej racji, że rodzina bądź szkoła wielokrotnie nie uczą dziecka doktryny religijnej, która jest – jak uzasadniał – wprost niezbędna w dobrym wychowaniu⁷⁰.

Pełne zrozumienie nauki papieża o wychowawczym posłannictwie Akcji Katolickiej dostrzega się w świetle wypowiedzi Piusa XI. W tej perspektywie wyraźniej dostrzega się, że „łos” członków Akcji Katolickiej jest w rękach Kościoła, który im zleca apostolat związany z katechizacją rozumianą jako nauczanie religii oraz wychowanie chrześcijańskie. Dowartościowanie zaś działalności wychowawczej prowadzonej przez Akcję Katolicką na różnych płaszczyznach życia wydaje się być wprost proporcjonalne do zagrożeń, jakie wnosi świat w życie moralne i religijne młodego człowieka, oraz do ataków na Kościół⁷¹.

3. ODNIESIENIE NAUKI PIUSA XII DO SOBOROWYCH I POSOBOROWYCH WYPOWIEDZI KOŚCIOŁA

Spojrzenie z perspektywy współczesności na prowadzoną dotychczas refleksję prowadzi do pytania, na ile nauczanie Piusa XII o podmiotach realizujących wychowawcze posłannictwo Kościoła znajduje miejsce w soborowym i posoborowym nauczaniu Kościoła? Spróbujmy popatrzeć na tę kwestię wyodrębniając najpierw najistotniejsze elementy nauki Piusa XII, a następnie przedstawiając wychowawczą misję duchowieństwa, osób zakonnych i laikatu w odnowionej koncepcji chrześcijańskiego wychowania.

3.1. Najistotniejsze kwestie w nauce Piusa XII o podmiotach realizujących wychowawcze posłannictwo Kościoła

Z dotychczasowej refleksji wynika, że Pius XII dzielił podmioty realizujące wychowawcze posłannictwo Kościoła na dwie grupy:

⁶⁹ Zob. Pius XII, List do biskupów włoskich *I rapidi progressi*, 01.01.1954, w: IP, s. 680.

⁷⁰ Zob. Pius XII, Alokucja *Ai fanciulli e alle donne di Azione Cattolica italiana*, 15.07.1952, w: IP, s. 615.

⁷¹ Zob. Pius XII, List *Con singular*, 18.01.1939, w: IP, s. 357-363.

osoby duchowne i zakonne oraz laikat. Takie ustawienie problemu prowadzi do wniosku, że nauczanie papieża jest oparte na teologii przedsoborowej, opowiadającej się za jednym apostołem w Kościele, realizowanym bezpośrednio przez biskupów i kapłanów lub pośrednio przez ludzi świeckich. Dominuje zatem model: hierarchia jako Kościół nauczający oraz laikat jako Kościół słuchający. Papież wraz z biskupami ponosi największą odpowiedzialność za jakość wychowania. Na nich spoczywa tworzenie niejako szkieletu wychowania, które nierozdzielnie jest związane z posługą nauczania, powierzoną Apostołom przez Chrystusa. Pierwszorzędną rolę odgrywa tutaj papież, który nadaje kierunek całemu wychowaniu prowadzonemu przez Kościół i na nim spoczywa w tym względzie największa odpowiedzialność. Kierowane przez papieża i biskupów dzieło wychowawcze powinni podjąć proboszczowie, troszczący się o właściwy kształt wychowania na terenie powierzonej im parafii. Tworzy się zatem pewna hierarchia praw i odpowiedzialności w zakresie funkcji wychowawczej, odpowiadająca ustrojowi hierarchicznemu Kościoła Powszechnego. W nią zostają wpisane obowiązki wychowawcze zakonników i zakonnice, którzy w swoim działaniu wychowawczym, podobnie jak proboszczowie, są podporządkowani głównie biskupom i papieżowi. Pius XII podawał szereg praktycznych uwag co do zakresu podjęcia przez zakonników i zakonnice dzieła wychowania. Naukę o realizowanym przez nich posłannictwie wychowawczym łączy z refleksją nad istotą życia zakonnego. Prowadzi go to do wniosku, że życie zakonne należy nierozdzielnie do życia Kościoła, a osoby zakonne są wezwane do realizacji Jego misji zbawczej, urzeczywistnianej między innymi w dziele wychowania. Z kolei rola świeckich sprowadza się do wypełniania poleceń hierarchów. Odnosi się to nawet do rodziców oraz rodziny, przybierając dość radykalny postulat, aby wychowaniu dziecka w domu towarzyszył ojciec duchowny.

Wychowawcze posłannictwo rodziców wypływa z prawa natury oraz sakramentu małżeństwa. Temu drugiemu zagadnieniu papież poświęcał wyjątkowo dużo miejsca powtarzając wielokrotnie, że pierwszorzędnym celem małżeństwa jest zrodzenie i wychowanie potomstwa. Widzimy zatem, że nauka papieża o podstawach wychowawczej funkcji rodziców podawana jest w świetle przedsoborowej teologii małżeństwa i rodziny, traktującej o małżeństwie w kategoriach celów: pierwszorzędnego i drugorzędnego. Poza tym

nabiera ona charakteru polemiki z poglądami podważającymi chrześcijańską wartość małżeństwa i rodziny oraz atakującymi ich pierwsze, nienaruszalne i niezbywalne prawo – obowiązek wychowania potomstwa.

Jeszcze większe uzależnienie dzieła wychowawczego laikatu od decyzji hierarchii dostrzega się w odniesieniu do nauczycieli, czy w ogóle do środowiska szkoły. Pius XII przypisując nauczycielom znaczącą rolę w realizacji wychowawczego posłannictwa Kościoła, stawiał im warunki, według niego zapewniające powodzenie i prawidłowość ich wysiłków. Podstawowym wymaganiam jest ich właściwe przygotowanie, którego nie można zawęzić jedynie do odpowiedniego szkolenia, ale należy rozszerzyć o formację duchową. Najwięcej papieskich rad i poleceń odnaleźć możemy w odniesieniu do nauczycieli katolickich. Papież pragnął, aby ich działalność posiadała wyraźny wymiar apostołski, który nabiera szczególnego znaczenia w przypadku nauczycieli uczących w szkołach niekatolickich. Tematyka apostołskiego posłannictwa nauczyciela nie jest jednak w pełni rozwinięta, a kontekst wypowiedzi wyraźnie wskazuje, że pierwszorzędnym rodzajem troski papieskiej jest przypomnienie o hierarchii jako pierwszym podmiocie apostołskiej misji Kościoła. Dostrzegał jednak ubogacający wkład w wychowanie osób duchownych i zakonnych, wskazując, że jest on warunkiem prawidłowego wychowania. Więcej nawet, twierdził, że byłoby najlepiej, gdyby szkoła w całości była katolicka i prowadzona przez duchownych lub zakonników. Nieco w innej relacji do hierarchii pozostają członkowie Akcji Katolickiej, przy czym także ich działanie wychowawcze w całości jawi się jako podporządkowana dyrektywom hierarchii. Analiza wypowiedzi Piusa XII potwierdza opinię, iż w okresie przedsoborowym w Akcji Katolickiej skoncentrowano wszystkie aktywności ludzi świeckich. Swoją misję opierała ona na mandacie biskupów i działała w oparciu o ich delegację. Jej celem było podjęcie działania wszędzie tam, gdzie nie sięgali biskupi czy kapłani. Toteż członkowie Akcji Katolickiej w sposób szczególny wykazywali swą aktywność na polu społecznym, gospodarczym, zawodowym i rodzinnym⁷².

Przedstawione zależności między hierarchią a laikatem nie zmieniają jednak faktu, że realizacji wychowawczego posłannictwa Ko-

⁷² Zob. A. Skowronek, *Teologia laikatu w ujęciu pastoralnym*, art., cyt., s. 29-30.

ścioła jedno potrzebuje drugiego. Przedstawiony zaś podział uprawnień i zadań zdaje się być spowodowany wieloma względami. Jednym z nich jest zapewne potrzeba zachowywania porządku, a jeszcze bardziej troska o zabezpieczenie wychowania chrześcijańskiego, które według papieża najbardziej odpowiada naturze człowieka i jego nadprzyrodzonemu przeznaczeniu.

3.2. Duchowieństwo, osoby zakonne i laikat w dzisiejszej misji wychowawczej Kościoła

We współczesnym spojrzeniu na wychowawcze posłannictwo Kościoła również podkreśla się, że szczególna odpowiedzialność spoczywa w tym względzie na papieżu i kolegium biskupów⁷³, którzy według wypowiedzi Soboru Watykańskiego II są podmiotem najwyższej władzy w Kościele⁷⁴. Nauka ta podawana jest jednak w optyce postrzegania Kościoła jako Misterium, który nie wyczerpuje się w określonej organizacji czy instytucji i nie zależy jedynie od tych, którzy są „u góry”. Takie ujęcie przeciwstawia się przedso-borowemu socjologicznemu pojmowaniu Kościoła⁷⁵.

Obecnie poświęca się dużo uwagi roli instytutów zakonnych. Podejmuje się w ten sposób naukę podaną w dekrecie o przystosowanej odnowie życia zakonnego, którego pełne zrozumienie domaga się podjęcia refleksji nad V i VI rozdziałem Konstytucji dogmatycznej o Kościele. Połączenie tych wypowiedzi pozwala sformułować w sposób syntetyczny istotę życia zakonnego we współczesnym świecie, z którą integralnie jest złączona konieczność oddziaływania na wszystkich ludzi, ukazywania im Chrystusa, jak również prowadzenie misji wychowawczej względem młodego pokolenia.

Współczesna teologia Kościoła, oparta na nauce Soboru Watykańskiego II, pozwala na zasadnicze określenie stanu i funkcji świeckich chrześcijan. Jeśli chodzi o naukę soborową, w szczególności sposób zostały one zakreślone w Konstytucji dogmatycznej o Kościele oraz w dekrecie o apostołstwie świeckich⁷⁶, w którym zauważa się, iż świeccy, na mocy sakramentów chrztu i bierzmowania,

⁷³ Zob. KKK 2034.

⁷⁴ Zob. E. Sztáfrowski, *Lud Boży w strukturze Kościoła*, art. cyt., s. 210.

⁷⁵ Zob. A. Skowronek, *Teologia laikatu w ujęciu pastoralnym*, art. cyt., s. 31-32.

⁷⁶ Zob. tamże, s. 32.

mają udział, wraz z duchownymi, w apostołskim posłannictwie Kościoła⁷⁷, posiadającym charakter zbawczy⁷⁸. Nie ma więc tu mowy, że posłannictwo świeckich, również to odnoszące się do płaszczyzny wychowania, ich apostołat, należy rozumieć jako delegację ze strony biskupów, czy kapłanów⁷⁹.

W odnowionej przez Sobór Watykański II nauce o Kościele⁸⁰ ukazuje się również nowe spojrzenie na małżeństwo i rodzinę, która zostaje nazwana „Kościołem domowym”. Tym samym rodzina, tak jak Kościół, ma być środowiskiem, które żyje Ewangelią i ją rozkrzewia⁸¹. W rodzinie dziecko winno być wprowadzane w życie religijne, poznanie Boga. W niej również tworzy ono i rozwija pierwsze wyobrażenia i pojęcia religijno – moralne. W tym względzie szczególna rola przypada rodzicom⁸², od których w istotnym stopniu zależy kształtowanie atmosfery rodzinnej⁸³. Oni bowiem stanowią trzon normalnej rodziny⁸⁴. Od nich rodzina bierze swój początek⁸⁵. Do nich należy troska o chrześcijańskie wychowanie dzieci, zgodne z nauką Kościoła⁸⁶.

Ojcowie Soboru akcentują chrystocentryzm małżeństwa chrześcijańskiego⁸⁷, zwracając uwagę, iż cała wielkość chrześcijańskiego małżeństwa leży w powołaniu małżonków do odwzorowania w swym życiu małżeńskim miłości Chrystusa do Kościoła⁸⁸. Równocześnie

⁷⁷ Zob. A. Zuberbier, *Wprowadzenie do Dekretu o apostołstwie świeckich*, w: *Sobór Watykański II: Konstytucje, dekrety, deklaracje*, dz. cyt., s. 376.

⁷⁸ Zob. M. M. Straszewicz, *Posłannictwo świeckich w Kościele*, ChŚ 11(1979)74, s. 47.

⁷⁹ Zob. E. Sztáfrowski, *Lud Boży w strukturze Kościoła*, art. cyt., s. 205-207.

⁸⁰ Zob. K. Wojtyła, *Wstęp ogólny*, w: *Sobór Watykański II: Konstytucje, dekrety, deklaracje*, dz. cyt., s. 22-23.

⁸¹ Zob. J. Miązek, *Wychowawcza funkcja liturgii w życiu rodziny chrześcijańskiej*, „Communio” 2 (1982) s. 64-65; także L. Corradini, *Wychowanie religijne w rodzinie*, tamże, s. 51.

⁸² Zob. B. Cieślak, *Posługa nauczania w Kościele*, AK 76(1984)450, s. 232.

⁸³ Zob. J. Cyman, *Postawy rodziców a świadomość religijna dzieci*, ChŚ 11(1979) s. 48.

⁸⁴ Zob. M. Buła, *Rodzina środowiskiem pełnego rozwoju człowieka*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, red. F. Adamski, Kraków 1984, s. 126.

⁸⁵ Zob. F. Adamski, *Sekularyzacja małżeństwa i rodziny*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, dz. cyt., s. 153; także W. Skrzydlewski, *Chrześcijańska wizja miłości, małżeństwa i rodziny*, Kraków 1989, s. 165-166.

⁸⁶ Zob. E. Sztáfrowski, *Lud Boży w strukturze Kościoła*, art., cyt., s. 207.

⁸⁷ Zob. J. Salij, *Małżeństwo chrześcijan jako udział w paschalnym misterium Chrystusa*, AK 62(1970) 369, s. 19-22.

⁸⁸ Zob. tamże, s. 19-22; także M. Tschuschke, *Małżeństwo i rodzina w świetle odnowionej liturgii sakramentu małżeństwa*, AK 67(1975)396, s. 90-91.

nadają jej ukierunkowanie eklezjologiczne⁸⁹, wskazując, że rodzina zapoczątkowana przez małżeństwo chrześcijańskie jest miejscem, w którym realizuje się Królestwo Chrystusa najpierw wobec swych członków, później wśród swego otoczenia⁹⁰. W tej perspektywie rodzina chrześcijańska staje się wspólnotą zbawienia⁹¹, przez co identyfikuje się z Kościołem jako wspólnotą zbawienia i otrzymuje w nauczaniu Soboru określenie „domowego Kościoła”⁹².

W soborowej koncepcji wychowania bardziej dowartościowuje się działalność nauczycieli katolickich. O ich wielkiej roli wychowawczej świadczy fakt, że w deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim, która prezentuje nowy etap rozwoju chrześcijańskiej koncepcji pedagogicznej, poświęca się dwie trzecie wypowiedzi tematyce szkolnictwa⁹³. Zauważa się przy tym, że od nauczycieli najbardziej zależy urzeczywistnianie zamierzeń i przedsięwzięć szkoły katolickiej. Praca nauczyciela posiada zaś charakter apostołstwa, podejmowanego przede wszystkim w płaszczyźnie wychowawczej⁹⁴. Myśli te rozwija w swym nauczaniu Jan Paweł II nazywając nauczycieli i wychowawców *przewodnikami młodych umysłów i charakterów*⁹⁵, dodając następnie: *Jakże wielkie jest ich zadanie! Jak szczególna odpowiedzialność! Ale także: jak wielka zasługa!*⁹⁶. Papież przedstawia też warunki skuteczności dzieła wychowawczego podejmowanego przez nauczycieli, szczególnie katolickich, mówiąc między innymi, że *muszą być przygotowani do aktywnej i pełnej szacunku współpracy z rodzinami i wspólnotami kościelnymi. W ten sposób będą mogli dać każdemu uczniowi pełne i harmonijne wykształcenie, skierowując go ku prawdzie, która jest jedną z dróg pokoju. Wszystko to wymaga od nauczycieli, poza kompetencją w dziedzinie pedagogiki i kultury, dawania także wiarygodnego świadectwa swoim życiem. A nie można te-*

⁸⁹ Zob. J. Salij, *Małżeństwo chrześcijan jako udział w paschalnym misterium Chrystusa*, art. cyt., s. 18.

⁹⁰ Zob. S. Poręba, *Rodzina chrześcijańska „małym Kościołem”*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, dz. cyt., s. 182.

⁹¹ Zob. J. Kłys, *Życie rodzinne drogą do doskonałości*, AK 62(1970)369, s. 38.

⁹² Zob. S. Poręba, *Rodzina chrześcijańska „małym Kościołem*, art. cyt., s. 182.

⁹³ Zob. J. Tarnowski, *Wprowadzenie do Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim*, w: *Sobór Watykański II: Konstytucje, dekryty, deklaracje*, dz. cyt., 3, s. 303.

⁹⁴ Zob. DWCH 8.

⁹⁵ Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata*, w: *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II*, red. S. Urbaniński, Warszawa 2000, s. 45.

⁹⁶ Tamże, s. 45.

go osiągnąć bez zbliżenia do Boga, bez codziennego wysiłku, aby stworzyć pociągającą swym optymizmem syntezę między wiarą a kulturą, między wiarą a życiem⁹⁷. Nauczyciel może odegrać znaczącą rolę nawet wówczas, kiedy szkoła staje się terenem walki ideologicznej, miejscem laicyzacji. W tych trudnych warunkach szczególnie znaczące są słowo i przykład, jaki daje nauczyciel, jego odwaga i roztropność, a nade wszystko świadectwo, w którym przekazuje się autentyczne wartości chrześcijańskie i narodowe⁹⁸.

WNIOSKI

Nauczanie Piusa XII na temat podmiotów realizujących wychowawcze posłannictwo Kościoła jest oparte na teologii przedsoborowej uznającej, że w Kościele jest jeden apostołat, realizowany bezpośrednio przez biskupów i kapłanów lub pośrednio przez ludzi świeckich. Dlatego też papież dzieli podmioty realizujące wychowawcze posłannictwo Kościoła na dwie grupy: osoby duchowne i zakonne oraz laikat. Papież wraz z biskupami, na mocy misji nauczania powierzonej Kościołowi przez Chrystusa, ponosi największą odpowiedzialność za wychowanie, zaś świeccy, nie wyłączając rodziców, są wezwani do wypełniania poleceń hierarchów. Jeszcze większe uzależnienie dzieła wychowawczego laikatu od decyzji hierarchii dostrzega się w odniesieniu do nauczycieli, czy w ogóle środowiska szkoły. Obecność osoby duchownej lub zakonnej jawi się tutaj jako niezbędny warunek prawidłowego wychowania. Najlepiej zaś, gdyby szkoła w całości była katolicka i prowadzona przez duchownych lub zakonników. Nieco w innej relacji do hierarchii pozostają członkowie Akcji Katolickiej, przy czym także ich działanie wychowawcze w całości jest podporządkowane dyrektywom hierarchii.

Przedstawione zależności między hierarchią a laikatem nie zmieniają jednak faktu, że w realizacji wychowawczego posłannictwa Kościoła jedno potrzebuje drugiego. Przedstawiony zaś podział uprawnień i zadań zdaje się być spowodowany wieloma względami.

⁹⁷ Jan Paweł II, Audiencja dla członków Rady Głównej Światowego Związku Nauczycieli, Watykan 25 kwietnia 1980, w: *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II*, dz. cyt., s. 123.

⁹⁸ Zob. Jan Paweł II, Spotkanie z katechetami, nauczycielami i uczniami w katedrze wrocławskiej, Wrocław 6 czerwca 1991, w: *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II*, dz. cyt., s. 334.

Jednym z nich jest zapewne potrzeba zachowywania porządku, a jeszcze bardziej troska o zabezpieczenie chrześcijańskiego charakteru wychowania, które według papieża najbardziej odpowiada naturze człowieka i jego nadprzyrodzonemu przeznaczeniu.

Ks. dr Stanisław Dziekoński, wykładowca katechetyki na Wydziale Teologicznym UKSW w Warszawie, w Instytucie Studiów nad Rodziną w Łomiankach, w Wyższym Seminarium Duchownym w Łomży; dyrektor Wydziału Katechetycznego diecezji łomżyńskiej.

Subjects realizing the educational mission of the church in the teaching of Pius XII

Summary

The teaching of Pius XII about the subjects realizing the educational mission of the Church is based on the theology from before Vatican II, which stated that there is one apostolate in the Church, which is realized directly by the bishops and priests or indirectly by lay people. So the Pope divides the subjects realizing the educational mission of the Church into two groups: clergy and religious – and laity. The Pope, together with the bishops, on the basis of the teaching mission given to the Church by Christ, have the greatest responsibility as to education, while lay people (parents included) are called to fulfill the directives of the hierarchy. An even greater interdependence of the educational work of the laity with the decisions of the hierarchy can be seen in relation to teachers or the school environment in general. The presence of clergy or religious is here an indispensable element for proper education. It would be best if schools be Catholic in their entirety and be led by clergy or religious. In a slightly different relation to the hierarchy are members of the Catholic Action, though at the same time their educational activity is also submitted to the direction of the hierarchy.

The connections between the hierarchy and the laity presented here do not change the fact, that in the fulfillment of the educational mission of the Church one is need of the other. The presented division of rights and duties seems to be caused by many motives. One of them is certainly the need of maintaining order and even more: the need for guaranteeing the Christian character of education, which – according to Pius XII – is the most adequate in relation to the nature of man and his supernatural destination.